

ATATÜRK'TE EĞİTİM—BİLİM VE TEKNİK ANLAYIŞI

Prof. Dr. YÜKSEL ÜLKEN

— I —

Az gelişmiş ülkeleri niteleyen temel göstergelerden biri de eğitim eksikliği ve okuma-yazma bilenlerin toplam nüfustaki oranının düşüklüğüdür. Gelişmiş ve kalkınmış ülkelerde bu oranın yükseldiği, hatta yüzde yüze vardığı görülmektedir. İktisadi kalkınma ile eğitim arasındaki ilişki açık ve kesindir.

Atatürk'ün eğitime verdiği önem yanında asıl dikkati çeken özellik, eğitimin iktisadi kalkınmaya olan olumlu ve vazgeçilmez etkisini ısrarla belirtmesidir. Altyapı ve eğitimin iktisadi kalkınmadaki temel rolleri için halkın da özlem ve isteğini katarak şöyle der: *"Halk ve köylüler, beni her yerde şu iki sözle uyardılar: Yol ve okul."* (1924)

Kendi yüksek kişiliğinin uyandıracığı etkiyi düşünerek, çevresindekiler, eğitime verdiği önemi göstermek için, kişisel bir özlem biçiminde zaman zaman şunları söyler: *"Eğer Cumhurbaşkanı olmasam, Milli Eğitim Bakanlığını almak isterdim."*

Okuma-yazma oranının düşük olması, Atatürk'ün gözünde ayıptır, utanç vericidir: *"Düşününüz ki, bu ulusun, bu sosyal topluluğun yüzde onu, yirmisi, okuma-yazma bilir, yüzde sekseni, doksanı bilmezse, bu ayıptır. Bundan insan olarak utanmak gerekir."*

Ulusun geri kalmışlığını yaratan nedenler arasında eğitim en önemlilerinden biridir: *"Şimdiye dek izlenen eğitim ve öğretim usullerinin ulusumuzun gerileme tarihinde en önemli bir neden olduğu kanısındayım."*

Eğitimden beklenen nedir? *"Eğitimidir ki bir ulusu ya özgür, bağımsız, onurlu, yüksek bir topluluk biçiminde yaşatır ya da bir ulusu tutsaklık ve yoksulluğa götürür."* Çünkü: *"Eğitimde hızla yüksek bir düzeye çıkacak bir ulusun yaşam savaşımında maddi ve manevi bütün güçlerinin artacağı kesindir."* (1928)

Ulusun kalkınmasında bu denli önem taşıyan eğitimin temel nitelikleri nasıl olmalıdır? *"Eğitim işlerinde kesinlikle zafere ulaşmak gerekir. Bir ulusun"*

gerçek kurtuluşu ancak bu yolla olur. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can ve tek düşünce olarak özlü bir program üzerinde çalışması gerekir. Bence bu programın özlü noktaları ikidir: 1 - Sosyal hayatımızın gereksinmesine uygun olması; 2 - Yüzyılın gereklerine uyması” (1922)

Yaşamının sonlarına dek bu görüşünü sürdürür: “Büyük davamız, en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir devrim yapmış olan büyük Türk ulusunun dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak, düşünce ve atılımı beraber yürütmek zorunluluğundayız. Bu girişimde başarı, ancak süreli bir planla ve en akılcı çalışmakla mümkün olur. Bu nedenle, okuma yazma bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, ülkenin büyük kalkınma savaşının ve yeni çatışının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak kişi ve kurumları yaratmak; işte bu önemli ilkeleri en kısa zamanda sağlamak; Eğitim Bakanlığının üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır.” (1937)

Bu ilkelerin daima canlı tutulmasını isteyen ve bunun, üniversitelerin ve yüksek okulların başlıca görevleri olduğunu belirten Atatürk, yukarıda belirtilen ve iki ana temel noktaya dayandırdığı eğitimin yöntem ve içeriğini de açıklar: “Bir yandan bilgisizliği ortadan kaldırmaya uğraşırken bir yandan da ülke çocuğunu toplumsal ve iktisadi yaşamda eylemli biçimde etkili ve verimli kılabilmek için zorunlu olan ilk bilgileri uygulamalı bir biçimde vermek yolu, eğitimin temelini oluşturmalıdır. Orta öğretimde de eğitim ve öğretim yolunun çalışmalı ve uygulamalı olması kesin bir koşuldur. Kadınlarımızın da benzer öğretim derecesinden geçerek yetişmelerine önem verilecektir.” (1922)

Eğitimin uygulamalı olması ve eğitim gören kız ve erkeklerin beceri sahibi kılınması daima ön plandadır: “Erkek ve kız çocuklarımızın aynı biçimde bütün öğretim derecelerindeki eğitim ve öğretimlerinin çalışmalı olması önemlidir. Ülke evladı, her öğretim derecesinde iktisadi hayatta etken, etkili ve başarılı olacak biçimde donatılmalıdır.” (1924)

Bilindiği gibi, hızlı bir iktisadi gelişme ve kalkınmanın gerçekleşmesiyle özellikle orta öğretim yapısında mesleki ve teknik eğitimin ağır basması arasında çok sıkı bir bağıntı (korelasyon) vardır. Yukarıdaki sözlerde, bu sıkı bağıntının ısrarla vurgulanması, gerçekten ilginçtir.

Öğrenci, tek başına bir anlam taşımaz. Öğrencinin yetiştirilmesi için öğreticiye gereksinme vardır. Öğrenci-öğretici bir bütünün unsurlarıdır. Öğretmenliğin, “ilerlemeye ve herhalde gönenç sağlanmasına uygun bir

meslek haline" konulmasını isteyen Atatürk'ün vardığı yargı önemli boyutlara ulaşmaktadır: *"Ulusları kurtaranlar yalnız ve ancak öğretmenlerdir. Öğretmenden, eğiticiden yoksun bir ulus, henüz ulus adını almak yeteneğini kazanmamıştır."*

II

İktisadi gelişme ve kalkınma düzeyi ülkenin sahip olduğu ve kullanabildiği bilimsel teknik gelişme ile ilgilidir. Teknik gelişmelerin kaynağı bilimsel gelişmelerdir. Bu nedenle, belirli bir düzeye ulaşan bilimsel gelişme, hangi ülkede olursa olsun, daima aynı sonucu vermekte, aynı teknik buluşu (icadı) çıkartmaktadır. Teknik buluşlar, kesinlikle rastlantıya bağlı değildir. Birbirine yakın veya eşit bilimsel düzeye varan ülkelerin, aynı zamanda aynı buluşu gerçekleştirmeleri olayı, oldukça sık görülen bir durumdur.

Bilimsel gelişmenin teknik gelişmeyi doğurduktan sonra iktisadi gelişme ve kalkınmanın ortaya çıkabileceği görüşü yaygındır. Ünlü iktisatçılardan Colin Clark ve Fransız Jean Fourastié, iktisadi gelişme ve kalkınmada en büyük itici gücün teknik gelişme olduğunu ve ülkelerin hangi düzeyde olduklarının buna göre belirlendiğini, "üç sektör veya kesim" nazariyelerinde ortaya koymuşlardır. Çalışan nüfusun yüzde seksene yaklaşan bölümü tarım kesiminde yer alan, diğer sanayi ve hizmet kesimlerinin yüzde onluk paylarını barındıran bir ülke, tipik azgelişmiş bir ülkedir. Teknik gelişmenin uygulanmasıyla çalışan nüfus, ilkin sanayi kesimine transfer olmakta ve daha sonra üçüncü kesimde toplanmaktadır. Bu doğrultudaki gelişmelerle, gelecek yüzyılların ulusal ekonomilerinde, çalışan nüfusun yüzde sekseni üçüncü kesimde yer alacaktır. Günümüz ülkelerini, böylece kesimlerin barındırdıkları çalışan nüfus oranlarına göre azgelişmiş, oldukça gelişmiş ve ileri gelişmiş ekonomiler olarak sınıflayabiliriz.

Bilim ve tekniğin önemli etkisini, iktisadi sistemlerin yapılarında da bulabiliriz. Uygulama alanında her iki sistemin ortak noktalarını belirlemek mümkünse de, teorik planda iki büyük sistemin ortak nokta olarak bağdaştırılmasına, yalnız bir istisna dışında, olanak yoktur. İleri bir teknik ve makineleşmeyi kullanmak, her iki sistemin benimsediği ve teorik planda kendini gösteren tek ortak noktadır.

Bütün bu hatırlatmalar, bilim ve tekniğin ülke kalkınmasındaki belirleyici rolünü ortaya koyarken, aynı zamanda evrensel niteliğini de açıklar.

Atatürk'te temel kural ve amaç, çağdaş olmaktır. Bunun da yolu bilim ve teknikten geçer: *"Dünyada herşey için, uygarlık için, hayat için, başarı için en gerçek yol gösterici bilimdir, tekniktir."*

Üçbuçuk yıl süren bağımsızlık savaşından sonra, artık hep bu alanlarda çalışmayı, kafaları hep bunlara yormayı önerir: *"Üçbuçuk yıl süren bu mücadeleden sonra bilim bakımından, eğitim bakımından mücadelelerimize devam edeceğiz. Fabrikacı olacağız, sanatçı olacağız. Bundan sonra anlayışımızı hep buna bütünüyle verelim."* (1922)

"Ulusumuzun siyasal, sosyal hayatında, ulusumuzun düşünce eğitiminde yol göstericimiz bilim ve teknik olacaktır. Gözlerimizi kapayıp tek başımıza yaşadığımızı varsayamayız. Ülkemizi bir çember içine alıp dünya ile ilgisiz yaşamayız. Bilim ve teknik nerede ise oradan alacağız ve herkesin kafasına koyacağız. Bilim ve teknik için kayıt ve şart yoktur." (1922)

Celâl Bayar, kurduğu ilk hükümet programında Atatürk'ün "ekonomik işlerde parolasının en ileri teknikle ve en verimli şekilde çalışma" olduğunu özenle belirtir. Bu konuda kesin kararlıdır: *"Ulus, bugünkü uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından, olduğu gibi kabul etmeye kesin olarak karar vermiştir."* (1925)

Hangi uluslar uygardır? Doğu mu, Batı mı?

"Doğunun uygarlık anlayışı, maddi, manevi dünya olaylarını din görüşüyle değerlendirdiyordu. Bu uygarlık kavramı yaşadıkça, kalkınma ve refah sağlanamazdı."

Uluslar ayrı olmasına karşın, uygarlık dünyası birdir. Bu dünyaya katılmak, bu uygarlık alanında yaşamak gerekir. Öyleyse : *"Uygarlığa girmeyi arzulayıp Batı'ya yönelmemiş bir ulus gösterilemez."*

Bütün bu sözlerde, iki büyük özelliği saptamak olanaklıdır : *Birincisi, çağdaş olmak, çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak, Devrin uygarlık dünyası Batıdır. Ancak, burada bir noktanın aydınlanması gerekir. Atatürk, Batı'cı değildi. Amaçladığı çağdaş uygarlıktı. Batıyı uygar dünya olarak benimsemesi nedeniyle kimi kişilerin kendisini Batı'cı olarak yorumlaması, bu önemli özelliğin gözden kaçmasının bir sonucudur.*

İkinci özellik ise, "uygar ulusların yaşam düzeyi ve araçlarını, içerik ve biçim açısından olduğu gibi kabul etmeye" kesin kararlı olduğunu söylerken, gerçekleştireceği çeşitli devrimlerin ilk belirtilerini de vermiş olmasıdır.

III

Atatürk'ün çalışma yöntemi yakından incelendiğinde, uzun bir önçalışmadan sonra sorunun olgunlaştırıldığı ve son aşamada da radikal niteliği ağır basan bir çözüm yoluna varıldığı görülmektedir.

Atatürk'ün en belirgin niteliklerinden biri, belki de birincisi gerçekçiliğidir. Yalnız bu gerçekçiliği, sadece belirli bir durumun olanakları ve koşulları için geçerli değildir. Zaman unsurunu da devreye sokmakta, zaman dilimlerine yayılarak davranış ve tutumunu yönlendirmektedir. Bu bakımdan, Atatürk'ü, temelinde gerçekçilik yatan fakat kapsamı daha geniş olan bir "zamanlama ustası" olarak nitelemek, tam anlamıyla yerine oturmuş bir saptama sayılabilir.

Bu konuda, yıllar sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde verdiği konferansta İsmet İnönü çok net deyişlerle şöyle konuşur (1960) : *"Atatürk'ün ekonomik alanda devrim yolu ile hiçbir zorlamada bulunmadığını açıkça ilan etmek isterim. Bu zorlama yapmamak, rastlantı değil, özenin sonucudur. Atatürk'ün hemen gerçekleştirilecek işlerle, gelişmesi zamana bırakılacak işler arasında uyumlu bir ayırma yapabilmesinin sonucudur."*

Atatürk'ün kişiliğini oluşturan bu belirgin nitelik, gerçekçiliğidir. Bütün yaşamı boyunca, hiçbir zaman sürprize oynamamıştır. Üniversite reformunda da böyle olmuş çalışma yöntemi ve kişiliğini oluşturan temel niteliği, bütünüyle sergilenmiştir. Üniversite kanununun ani gibi gözükken bir gece de çıkması, aslında uzun önçalışmaların sonucudur. Bir acelecilik ve yüzeysellik yoktur. Şöyle ki;

— 1924 yılında Muallimler Kurultayı'nın toplanması, tüm eğitim ve öğretime verilecek ağırlıklı önemin ilk belirtisidir.

— 1923 yılının şubatında İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'nin aldığı kararlar içinde bulunan dışarıya öğrenci gönderilmesi, uygulanmaya konmuştur.

— Dışardan öğretim üyesi getirilmiş ve üniversite konusunda inceleme ve araştırmalar yaptırılmıştır.

— İstanbul Edebiyat Fakültesinin "fahri profesörlük" tevcihine yazdığı teşekkür mektubunda, Atatürk, "Darülfunun Edebiyat Medresesi" adını taşımasına rağmen "fakülte" deyimini anlamlı biçimde iki defa kullanmıştır.

— Ve yine çok anlamlı olarak, o yılki bütçeye, "Darülfunun" için şartlı ödenek konmuştur.

Üniversite reformu, böylece geçmiş tecrübelerin, çağdaş eğilimlerin ve gerçekçilikten kaynaklanan geniş kapsamlı bilim anlayışının bir sentezi olarak yapılmış ve bir gecede uygulanmasına geçilmiştir.